

Загально визнано, що центральна й найважливіша проблема політичного життя кожного суспільства — це питання про державну владу. У практичній, зокрема організаційно-юридичній площині, вона трансформується у питання про порядок, спосіб фактичної побудови системи державної влади, тобто про форму держави.

Наукові положення, що викладені у даному розділі, дають відповідь на запитання, яким чином може або повинна бути організована влада держави. Отже, вони повинні становити теоретико-методологічну основу для визначення ставлення кожного громадянина, кожного громадського об'єднання до існуючої та можливої форми будь-якої держави (зокрема, української), для власної політичної активності щодо її удосконалення. Ці положення набувають особливого значення для осіб, які працюють (або ж готуються до праці) в органах держави і беруть пряму участь в організації та здійсненні державної влади.

1. Загальні поняття й елементи форми держави

Кожна держава, як і будь-яке інше суспільне утворення, має бути певним чином організована, побудована, сформована; здійснення нею влади має відбуватися певними методами, способами.

Форма держави — це спосіб (порядок) організації здійснення державної влади.

Елементи форми держав:

державне правління — спосіб організації вищої державної влади;

державний устрій — спосіб поділу держави на певні складові частини та розподілу влади між нею та цими частинами;

державний режим — порядок здійснення державної влади певними методами і способами.

Форма правління і державний устрій характеризують, головним чином, структурний аспект форми держави, а державний режим — її функціональний аспект. В цілому ж форма держави — це таке явище, яке характеризується єдністю структури і територіальної організації, а також методів здійснення державної влади.

Зв'язок між типом держави і її формою:

— історичний тип держави так чи інакше визначає, зумовлює її форму; крім типу, на форму держави впливають також інші явища, фактори, обставини (зокрема, конкретне співвідношення «сил» різноманітних частин соціального неоднорідного суспільства, їх впливовість; рівень політичної та правової культури суспільства; історичні, національні, культурні традиції; розмір території держави; міжнародні відносини);

- у кожному типі держави використовується декілька її форм, проте існує певна форма держави, яка найкраще відповідає даному її типу і тому є найбільш поширеною серед однотипних держав;

- форма держави здатна, зі свого боку, певним чином впливати на зміни соціальної сутності держави, тобто здійснювати «зворотний» вплив на тип держави.

2. Види державного правління

Загальноісторичні види державного правління:

- **монархія** — вища державна влада здійснюється однією особою і, зазвичай, передається за спадком;

- **республіка** — вища державна влада здійснюється виборним колегіальним органом, який обирається населенням (або його частиною) на певний строк.

Види форм правління сучасних держав:

- **президентська республіка** — глава держави (президент) одноособове або з наступним схваленням верхньої палати парламенту формує склад уряду, яким, як правило, керує сам (СІЛА, Аргентина, Мексика, Венесуела, Індонезія, Іран, Ірак, Швейцарія);

- **напівпрезидентська або президентсько-парламентська республіка** — глава держави (президент) особисто пропонує склад уряду (насамперед кандидатуру прем'єр-міністра), котрий підлягає обов'язковому затвердженню всім парламентом (Україна, Фінляндія, Франція);

- парламентська республіка — глави держави (президент) не може впливати на склад і політику уряду, який формується виключно парламентом і підзвітний лише йому (Італія, ФРН);

— парламентська монархія — глава держави (монарх) не може прямо впливати на склад і політику уряду, що формується виключно парламентом і лише йому підзвітний (Англія, Данія, Швеція, Японія);

- дуалістична монархія — глава держави (монарх) особисто формує склад уряду, яким керує сам або через призначеного ним прем'єр-міністра.

Президентські і напівпрезидентські республіки поширені в країнах Америки, Африки; парламентські республіки і парламентські монархії — в країнах Європи; дуалістичні монархії — в деяких країнах Африки, Близького Сходу.

Радянські держави, які були здебільшого парламентськими республіками, трансформуються тепер у республіки напівпрезидентські (зокрема, Україна) або ж президентські (Росія).

3. Основні види державного устрою

Проста (унітарна) держава — частини держави не мають свого суверенітету, всіх ознак державності. Такі частини держави є лише адміністративно-територіальними її підрозділами, утвореннями (наприклад, області в Україні, воєводства у Польщі, графства в Англії, провінції в Італії).

Деякі унітарні держави (наприклад, Іспанія, Данія, Португалія, Україна, Шрі-Ланка) включають автономні утворення. Автономія у таких випадках може бути політичною (Філіппіни) або територіальною (Індія).

Складна держава — частини держави мають суверенітет, всі ознаки державності.

Складні держави поділяються на:

а) *федерації*. — союзні держави:

б) *конфедерації* — об'єднання, союзи держав, **що** створюються для виконання певних завдань.

Види державного устрою сучасних держав:

унітарний (скажімо, Україна, Франція); **федеративний** (наприклад Російська Федерація, СІЛА, Канада).

Від складних держав (федерації, конфедерації) слід відрізнити *регіональні або інші союзи держав* (наприклад, Об'єднання Американських Держав або Співдружність Незалежних Держав, яка утворилася після демонтажу Союзу РСР).

4. Основні види державного режиму

Демократичний — державна влада здійснюється з дотриманням основних прав людини, із забезпеченням легальних можливостей вільного виявлення і врахування інтересів усіх груп населення через демократичні інститути (вибори, референдуми тощо) та діяльність різноманітних громадських об'єднань, які представляють ці інтереси і впливають на вироблення і здійснення політики держави. Демократичний режим має такі різновиди як демократично-ліберальний, демократично-консервативний, демократично-радикальний.

Тоталітарний — державна влада здійснюється шляхом обмеження або порушення основних прав людини; скорочення або недопущення, усунення легальних можливостей для вільного виявлення і врахування інтересів усіх груп населення (зокрема через діяльність громадських об'єднань, які їх представляють); зосередження неконтрольованої населенням державної влади в руках правлячої верхівки (олігархії) або однієї особи. Останній різновид тоталітаризму отримав назви «автократія», «вождизм». Тоталітаризм існував і у вигляді таких державних режимів, як расистський, фашистський, військово-диктаторський, державно-терористичний.

Сучасні державні режими:

демократичний (найбільш поширений у державах Європи, Центральної та Північної Америки);

тоталітарний (зберігається в окремих країнах Близького Сходу, Африки).

З другої половини 80-х років в Україні (як і в

інших колишніх радянських республіках) відбувається поступовий перехід від тоталітаризованого державного режиму до демократичного. Знаменною віхою на цьому шляху стала Конституція України 1996 р.

